

Tudósítás a Pápai Állam utolsó évtizedeiről (1846 – 1870)

I. rész

A Pápai Állam (*Lo Stato Pontificio*) kormányzatát, a római kúria és a pápai udvar hierarchiáját, a nunciatúrákat, a tudományos, művészeti, szociális intézményeket, az Örök Város és a pápai tartományok (*legazioni*) közigazgatását, valamint a pápák történeti katalógusát tartalmazó *Annuario Pontificio* 1870. január 2-án megjelent évkönyve nemcsak a hivatali testületek típusai, név és címtára miatt értékes közigazgatás-történeti forrásmunka. Dokumentuma annak is, ami akkor már nem érvényes. Területi és demográfiai adatai, mint a borostyánkő a geológiai múltat, őrzik világi legitimitásának utolsó nemzetközi sikerét és garanciáját: a bécsi kongresszuson restaurált egyházi államot.

Az 1815. június 9-i határozat 103. szakasza értelmében visszanyerte csaknem korábbi kiterjedését. A teljességhez még hiányzott Avignon és Venaissin, mely Franciaországhoz került, hivatkozva arra, hogy az 1797. február 19-i torentinói békeszerződésben az akkori egyházfő, VI. Pius, ezekről lemondott (Napóleon nyomására „önként és örök időkre”). A ferrarai legáció északi pereme, a Pó bal parti területe Ausztria birtoka lett. Csendes, de folyamatos vita támadt abból, hogy Ausztria helyőrséget tarthatott az egyházi államhoz tartozó Ferrara és Comacchio erődeiben. Két apró hercegség is visszakerült a Szentszékhez, a nápolyi királyság területén fekvő Pontecorvo és Benevento.

A Pápai Állam közigazgatási beosztását Ercole Consalvi bíboros 1816-ban alakította ki. Négyféle joghatósági típust szervezett. Az első fokozat élén bíboros legátusok álltak (Urbino és Pesaro, Ravenna, Forlì, Bologna). A második (Frosinone, Viterbo, Perugia, Macerata, Fermo, Ancona, Spoleto) és a harmadik (Benevento, Rieti, Civitavecchia, Camerino és Ascoli) fokozatba tartozó területeket prelátusok irányították. A negyedik fokozat kiemelt státus, ebbe tartozott rangsorolás nélkül Ferrara, valamint Róma és környéke, mely, mint a pápa püspöki megyéje, megőrizte hagyományos szervezetét.

Minimális veszteségeitől eltekintve, az olasz csizma derekán, a Tirrén- és az Adriai-tenger között elterülő, 41 295 km² kiterjedésű Pápai Állam tényleges hatalomként kelt életre Itáliában. Szigorúan egyházi jellege azonban kizárta, hogy azonosuljon a Risorgimento törekvéseivel, és alkalmazkodjék a kor radikális, liberális eszméihez. Mégis, volt egy rövid időszak, amikor a kezdeti, addig nem is álmodott reformjai valósággal lázba hozták Itáliát.

Evviva Pio Nono!

Az olasz nemzeti mozgalom sokat ígérő epizódja kezdődött 1846. június 16-án, amikor a konklávén új pápát választott. Az 54 éves Giovanni-Maria Mastai-Ferretti gróf, bíboros, Imola érsek-püspöke, IX. Pius néven ült Szent Péter trónjára.

A parádékon fellelkesült rómaiak hamarosan tapasztalhatták, hogy az új egyházfő érti és érzi hazája, népe gondjait. Megválasztása után egy hónappal amnesztitást kaptak a politikai foglyok, a külföldre menekültek, és enyhült a sajtócenzúra. Világiak is helyet kaptak az

államhatalom szerveiben. Új testületek kezdték meg működésüket: minisztertanács, államtanács, kétkamarás parlament. 1847. július 5-én Róma mind a tizennégy kerületében megalakult a *Guardia Civica*, a fegyveres polgárőrség, melynek tagja lehetett minden hetven év alatti római polgár. Csakhamar díszfelvonulást tartottak, és a Piazza del Popolo közönsége ámulva nézte a gárda elegáns egyenruháját. Térdig érő sötétkék zubbony, magas vörös gallér, aranyszíjtásos váll-lap, fehér hosszúnadrág, az övön lovassági kard, a lőfegyver pedig gyalogsági puska vagy karabély — a francia nemzeti gárda mintájára. Kemény bőrből készült csúcsíves sisakot hordtak, vörös vagy fehér lószőr forgóval. A sisak homlok részét a pápa koronás címere díszítette, „Pio IX” felirattal. Mintha igazolódott volna az előző pápa államtitkárának, Luigi Lambruschini bíborosnak csípős megjegyzése: „Nella casa di Mastei anche i gatti sono liberali”, Mastai házában még a macskák is liberálisok.

Az olasz forradalmi eszmék és népmozgalmak vezetőit — még az itáliai színtértől távoli, (1847-ben) Montevidéóban csatázgató Garibaldi is — elragadták a Beatissimo Padre reformjai. „Evviva Pio Nono! Evviva il Padre de popolo!” — üdvözlések kísérték a pápa minden léptét. Nemzeti szimbólum volt, aki elúzi az idegeneket, és mint olasz fejedelem a nemzet élén kivívja a független Itáliát.

A Risorgimento egyik legjelentősebb személyisége, az angliai emigrációban élő Giuseppe Mazzini, aki cikkeiben mindig élesen bírálta a pápai kormányzatot, 1847 szeptemberében levélben szólította fel IX. Piuust, hogy ne csupán saját államára gondoljon, hanem vesse latba tekintélyét az egységes olasz nemzetért. „Istenem, Napóleont akarnak belőlem csinálni, pedig nem vagyok több, mint egy szegény vidéki plébános” — mondta erre, a szóbeszéd szerint a pápa.

A hazafias felbuzdulás híre eljutott a forradalomban izzó Magyarországra is. Vasvári Pál 1848. március 15-én, a Haeckenast-nyomda előtt, IX. Pius példájával lelkesítette az egybegyűlteket:

„T. Gracchusról mondja a történet, hogy ő súlyos álmokkal küzdött, csatákat vívott a népszabadságért, s egy történetíró jól jegyzi meg, miszerint: ki ily álmokkal küszködik, az tétlenül sokáig nem maradhat. Ilyen volt az olasz nemzet. A nagyszerű emlékek néma szavakkal inték őt, s lelkesítik a cselekvésre. A kedélyek el voltak készülve, csak kezdőre volt szükség, ki elég merész legyen a tények mezejére lépni. És ez volt IX. Pius (*Éljen!*) Ő a népben ébreszteni kezdé az önértzetet s kezébe merete venni a felvilágosultság fátklyáját.”

Jókai feljegyezte: „Az ellenzéki körbe IX. Pius rendes tagnak bevétetik.”

A pápa népszerűsége eszményi magasságba emelkedett, és az olasz hazafiak számára a politikai remények megvalósulása volt, amikor 1848. március 24-én IX. Pius is elküldte katonáit az Ausztria ellen hadba lépett Piemont oldalán. A nemzeti egység pillanatnyi előképe, hogy a toscanai, nápolyi, szicíliai seregek és az egyházi állam csapatai, együtt a piemonti hadsereggel, Giacomo Durando tábornok főparancsnoksága alatt, megindultak — Kossuth kedvelt szófordulata szerint — „az Ausztriának nevezett hatalom” ellen.

Itália-szerte a pápát ünneplő jelszavak harsogtak. „Evviva il Papa-Re!”, „Éljen a pápa-király!”

Az üdvözlésekbe belevegült a római zsidók hangja is. 1848. április 17-én este tíz órakor, Pészah előestéjén, IX. Pius — Giuseppe Galletti rendőrminiszter javaslatára — lebontatta a gettó kapuit. Másnap a Gazzetta di Roma rövidhírben jelentette, hogy eltávolították a városrész körülrő falat is. Róma XI. kerületében, az ókori Marcellus színház szomszédságában, a Lungotevere Cenci-Via Catalana-Via Portico d’Ottavia közötti gettóban mintegy 3900 zsidó (körülbelül 800 család) lakott. Sújtotta őket a zsúfoltság, a megaláztatás, a Tiberis áradása. A hatóság nem közölte előre a pápa döntését, így szinte széder-esti csoda volt a gettó népe számára, a *Z’mán béruténu*, a „megszabadulás ünnepe” új, misztikus élménye. Számos családapa imakönyvébe jegyezte a dátumot és IX. Pius nevét.

Abbasso Pio Nono!

A népek tavaszának forradalmi hevületében könnyen túlértékelődött a közhangulat számára rokonszenves kijelentés vagy intézkedés. IX. Piust és az olasz hazafiakat két kölcsönös félreértés fűzte egymáshoz — átmenetileg. Mindegyikük a saját arcát kereste, látta a másikban.

Az olaszok azt várták a pápától, hogy mint itáliai fejedelem vesse latba tekintélyét, erejét, fogja össze a nemzetet, és közösen üzzék ki az osztrák megszállókat Itáliából.

A pápa mint jó pásztor törekedett népe sorsának javítására, reformjai némileg, egyházi mértékben, konszolidálták államát, és nem volt érzéketlen hazája nemzeti törekvései iránt. De igyekezett kívül maradni a liberális eszméktől felpezsdült Itália politikai mozgalmain, és óvta az egyházi állam integritását. Mint a római katolikus világegyház feje, hite szerint sem tehetette, hogy háborúságba keveredjen egy keresztény hatalommal. Ezért adta azt a külön parancsot a pápai csapatnak (besorozott önkéntesekkel, mozgósított nemzetőrökkel együtt mintegy 10 ezer katoná), hogy küldetésük csak a pápai tartományok védelme, és az egyházi állam határait nem léphetik át.

Amikor a piemonti csapatokkal együtt a pápai sereg is elérte az Ausztriához tartozó lombard-velencei királyságot, a német és osztrák katolikusok annyira felháborodtak, hogy a bécsi és müncheni nunciusok jelentései már-már az egyházszakadás veszélyét sejtették. Ekkor, egy hónappal a hadbalépés után, a háború kezepette, IX. Pius visszarendelte katonáit. Csakhamar, az 1848. április 29-én tartott konzisztóriumon a pápa egyértelműen kijelentette, hogy nem szándékozik háborút viselni Ausztria ellen.

„Mi, habár méltatlanul, annak a helyét pótoljuk itt a földön, aki a béke szerzője és a szeretet barátja. Ezért, legfőbb apostoli tiszttségünknel fogva, minden népet és nemzetet ugyanazon atyai szeretettel ölelünk.”

A pápa nyilatkozata olajat öntött „a közingerültség tűzére”. A nyomtatásban is megjelent allokúciót letépték a templomajtókról, az egekig magasztalt egyházfőt a nemzet árulójának bélyegezték. „Abbasso Pio Nono! Vesszen IX. Pius!” — ez a gyűlölet kísérte még a koporsóját is.

Jóval később, emigrációs irataiban Kossuth is visszapillantott a pápai állam néhány epizódjára. Hírlapi forrásai nyomán hatásosan keltette életre a felzúdulás hangulatát.

„A római nép pedig a pápát úton-útfélen honárulással vádolta s a közérzület tartózkodás nélkül oda nyilatkozott, hogy ha Mastai-Ferreti uram annyira szerelmes békeapostoli hivatásába, hogy annak még Olaszországnak az idegen érdekű Ausztria hatalmi jármától felszabadítását is kész áldozni, hát menjen szeretett Ausztriájának pártfogása alatt misszionáriusnak Afrika vadjai közé, de ne ragaszkodjék olasz fejedelmi javadalmainak élvezetéhez, ha olasz fejedelmi kötelességeit megszegve, Rómát és Olaszországot Ausztria gyűlölt hatalmától függésre akarja kárhozatni.”

IX. Pius semlegességi nyilatkozatát követően a pápai állam világi miniszterei benyújtották lemondásukat. A pápa két nap múlva, május 1-jén megismételte, hogy bármennyire is igyekeznek őt befolyásolni, semmiképp sem indít háborút, és nem tudja megóvni sem fegyverben álló katonáit, sem alattvalóit az Itáliában fellángolt nemzeti lelkesedéstől. De arra törekszik, hogy érdekükben közbenjárjon a háborús feleknél.

Ezt a nyilatkozatot is leszaggatták, megtaposták. Családok tízezrei átkozták a pápát, megrettenve attól, hogy hadbavonult fiaik osztrák fogságba esnek.

Siker és vereség

A május 4-én megalakult pápai kormánynak sikerült elérni, hogy a IX. Pius visszahívó parancsát megtagadó, vegyes összetételű csapatokat Károly Albert piemonti uralkodó formálisan tekintse a saját katonáinak.

Az új kormány valamennyi tagja, Francesco Anton Orioli bíboros miniszterelnök kivételével, világi férfi volt. A pápai adminisztráció történetében szenzációnak számított, hogy a külügyek első ízben kerültek világi irányítás alá. Igaz, csak a „világi külügyekről” volt szó, de a pápai hatalom lelki és világi jellegének elválasztása már sejtette, hogy IX. Pius és kormánya más-más politikát képvisel. A belügyminisztérium élére egy művelt, megnyerő modorú, a realitásokat érzékelő liberális politikus került, gróf Terenzio Mamiani, akit a pápa személyesen kért fel, hogy a kormányzatban részt vállaljon.

Az új kormány próbatétele június 5-én volt, a parlament megnyitásán. A trónbeszédet Altieri bíboros, a pápa személyes képviselője olvasta fel. Ebben IX. Pius örömét fejezte ki, hogy államaiban megvalósultak azok a politikai intézmények, melyek mind a kor, mind az egyház követelményeinek megfelelnek. Felhívta a figyelmet, hogy míg némelyek a fegyverforgatás szerencséjével alakulnak nemzetté, ő azon fáradozik, hogy kerülje a háborút, a vérontást, és testvéri szövetséget ajánl Itália fejedelmeinek, akik a félsziget némely részében már letértek a mérsékelt útról. Ezt elkerülendő, kötelezte minisztereit a rend és a belső béke fenntartására.

Mamiani már korábban olvasta a szöveget, vitába is keveredett Altieri bíborossal, lemondással fenyegetőzött, mert nézete szerint a trónbeszéd csak ismétli a korábban is nagy vihart kiváltott nyilatkozatokat, és ez a politikai magatartás újra felkavarja az egyébként is nyugtalan közhangulatot.

Négy nap múlva, június 9-én, Mamiani mondta el programbeszédét a képviselőházban. Előtte, az előírások szerint, jóváhagyás végett bemutatta az egyházfőnek, aki feljegyzett rá néhány módosítást. A belügyminiszter tudta, hogy mennyi a nép tűrőképessége, és a nemzeti mozgalmak aligha állnak meg a pápai államok határán, ezért azt tette, amit politikai érzéke diktált. A pápa megjegyzéseit aszerint mellőzte vagy módosította, hogy megfeleljen a kormány programjának. Legyen tisztelgés a hazafias lelkesedés iránt, kapjon hangot a viszonyok békés rendezési lehetősége Ausztriával, és az egészsből kiderüljön, hogy IX. Pius bölcsessége a kormányra és a képviselőkre bízta az állam világi ügyeinek intézését. Ausztriával kapcsolatban Mamiani kijelentette:

„Nincs bennünk gyűlölet irántuk, sőt megbecsüléssel tekintünk a derék és tudós német nemzetre. Készséggel ajánljuk fel barátságunkat Ausztriának azon a napon és abban az órában, amikor az utolsó katonája is elhagyta az olasz földet.”

Mamiani beszédét a képviselőház nagy tetszéssel fogadta, a pápa csalódott volt.

Másnap gyász hír érkezett Észak-Olaszországból. A piemontiak, néhány győzelmes ütközet után, megadásra és visszavonulásra kényszerültek az osztrák sereg előtt. Június 10-én elesett Vicenza. Védelmében sok pápai katona áldozta életét. Akik megmaradtak, az osztrák generális engedélyével hazamehettek, és vihették málhájukat, fegyvereiket.

Róma még gyászolt, amikor új botrány támadt. Június 15-én nyomtatott falragaszokon közhírré tették azt a bizalmas levelet, melyet Giovanni Soglia bíboros államtitkár küldött Michele Viale-Prela bécsi nunciának. A részben rejtjeles üzenet felhívja a diplomata figyelmét, hogy a minisztérium nyilatkozatait semmiképp se tekintse a Szentatya akaratának. A pápa már korábban kifejtette véleményét a háborúról, bár hallgattak volna atyai intésére, „akkor nem kellene siratnunk a Vicenzánál elesett annyi pápai alattvaló halálát”.

Ma is rejtély, hogy kik és miként jutottak az eredeti levélhez. Feltehetőleg a belügyminiszter ügynökei, miután Mamiani előtt nem lehetett kétséges, hogy IX. Pius diplomáciai úton is elhatárolja magát saját minisztere programbeszédétől.

Időközben, a piemonti — osztrák háborúban a piemonti katonai vezetés egyre szorongatottabb helyzetbe került. Nemcsak a főparancsnokság tévovázása, a hadműveletek bizonytalansága siettetta a vereséget, hanem az is, hogy a többi olasz állam visszavonult, s így Piemont, Károly Albert szárd királysága, egyedül nem tudott ellenállni Ausztria

rohamának. Johann Radetzky gróf, osztrák hadvezér serege 1848. július 25-én, a Garda-tóhoz közeli Custozzánál döntő csapást mért a piemonti csapatokra.

A hír július 30-án érkezett Rómába — két változatban. A futár először azt jelentette Mamianinak, hogy legyőzték az osztrákokat, ami határtalan lelkesedést váltott ki. Másnap kiderült a valóság. A rómaiakat felingerelte a vereség, a képviselőház feliratot nyújtott át a pápának, sürgetve a mozgósítást, a pápai légiók szervezését, Itália függetlenségének megvédését. A petíció olyan kitéletet tartalmazott, hogy a lakosság körében kiszámíthatatlan következményei lehetnek, ha IX. Pius nem támogatja a képviselők javaslatait.

A pápa azonnal válaszolt. Elmondta, hogy hadsereget nem lehet rögtönözni, erről a témáról egyébként a főrendiházzal is konzultálni kell. Ami a közeli veszélyt illeti, állama és Itália sorsát az isteni gondviselésre bízta.

A Quirinaléból visszatérő képviselők mindezt elmondták a várakozó tömegnek. Róma felbolydult. Mamiani továbbra is követelte, hogy mozgósítsák a polgárőrséget, és külföldi önkéntesekből légiót toborozzanak a pápa zászlaja alatt. Két nap múlva IX. Pius rendeletben közölte, hogy a minisztérium feloszlott, más kormány alakult. Az új belügyminiszter Odoardo Fabbri gróf, Urbino és Pesaro al-legátusa.

A hetvenéves Fabbri hamar tapasztalta, hogy képtelen eleget tenni a többoldalú várakozásnak, másfél hónap múltán lemondott.

Talán Rossi?

IX. Pius, csalódva előző kormányaiban, most olyan minisztert keresett, aki nem liberális, hanem határozottan képviseli az egyházi állam érdekeit. Pellegrino Rossi gróf látszott erre legalkalmasabbnak.

Rossi három évvel azelőtt még Franciaország követe volt a Szentszék mellett. Egyébként cremonai születésű olasz, tudós jogász, korábban professzor a bolognai egyetemen. A harmincas években Párizsba költözött, ahol francia honosítása után tekintélyes pályát futott be. Tagjai sorába választotta az Akadémia, a becsületrend tisztje lett, és megkapta a főnemesek politikai kiváltságával járó *pairie* rangot. Amikor a pápa kormányalakításra kérte fel, eleinte vonakodott. Bár diplomáciai megbízatása már lejárt, de francia állampolgársága kizárta, hogy vállalhassa a megbízatást. IX. Pius ragaszkodott Rossizhoz, és az akkori francia követ, François-Eugène-Gabriel d'Harcourt herceg segítségével megoldotta a problémát. Párizs hozzájárulásával a pápa Rómába honosította Rossit. A Szentatya attól is eltekintett, hogy a gróf svájci felesége protestáns vallású.

Szeptember 15-én megalakult az új kormány, mely visszaállította a régi politikai szerkezetet. Megszűnt a Mamiani-kormány idejében bevezetett „világi külügyek minisztériuma”, amit a kúria annak idején is kifogásolt. Giovanni Soglia bíboros mint miniszterelnök átvette az osztatlan külügyek intézését. A legfontosabb tárca, a belügyminisztérium élére Rossi került, és ideiglenesen a pénzügyminiszteri feladat is rá hárult. A többi kormányzati szerv irányítását lojális világi előkelőségek látták el.

A hatvanegy éves Rossi legsürgetőbb belpolitikai feladatának a pápa és a nép közötti viszony konszolidálását tekintette. Állami segínyt biztosított azoknak a családoknak, melyek hozzátartozói elestek vagy megsebesültek az Ausztria ellen vívott háborúban. Elrendelte, hogy Róma és a tartományok között távírvonalakat építsenek. Számos bizottságot alakított, hogy kidolgozzák a pápai állam korszerű gazdasági, pénzügyi, oktatási reformjait. A katonáknak és a fegyveres testületek tagjainak megtiltotta a politizálást, a forradalmibb hangulatú egységeket átvezényeltette Romagna tartományba. A főváros biztonsága érdekében a fegyveres rendfenntartó közegeket közvetlenül a belügyminisztérium hatáskörébe vonta. Elmondható, hogy minden részletkérdésben

eredményesen intézkedett, csak dédelgetett nagypolitikai koncepciója felett repült el az idő. Az olasz államok gazdasági és politikai szövetsége a mindenkori pápa elnöklete alatt — ehhez a nagy lelkesedéssel felvetett egykori tervhez már nem akadt tárgyalópartner.

Pellegrino Rossi az egyházi állam alkotmányos kereteiben gondolkodó politikus volt, és azon belül számos hasznos, közérdekű intézkedést tett vagy kezdeményezett. Ami munkatársai és a közvéleményben ellenszenvet keltett iránta, azt főként Rossi személyes magatartása váltotta ki. Kortársak feljegyzései szerint bántóan fölényes volt, érzéketlenül rideg, sértő modorú, az államapparátus szigorának megtestesítője. Amikor 1848. november 15-én, kora délután a parlament megnyitására érkezett, és a Palazzo del Cancellaria lépcsőházában tört szűrtak a nyakába, a képviselők többsége tovább akarta folytatni a napirend tárgyalását.

Rossi meggyilkolása véresen bizonyította, hogy Róma nem az, aminek a Quirinale pápai palotából látszik. Másnap kora reggeltől tüntetett az egész város. Demokratikus kormányt követeltek, Mamiani júniusi programja szerint. A Quirinale előtt összegyűlt tömegben számos fegyveres polgárőr és katona szította a hangulatot. Mamiani kormányának volt belügyminisztere, Giuseppe Galletti átnyújtotta a pápának a nép követeléseit. IX. Pius visszautasította. A tüntetők fegyvert szereztek, délután négy óra tájban már lötték a Quirinalét. Monsignor Giovan Battista Palma, a pápai irattár latin nyelvű levelezésének titkára az ablakból nézte a felfordulást, halálos lövést kapott. A pápát egyetlen katonája sem védte, csak a palota zárt kapui mögött álló svájci gárda. Nyolcvan ember, díszőrségre alkalmas alabárdossal, karddal, tizenkét karabéllyal. A téren ágyút vonszoltak a főkapura irányítva. Galetti, hogy elkerüljék az ostromot, még egyszer felment a pápához, megismételte a követeléseket. IX. Piusnak nem volt választása, aláírta a demokratikus minisztérium kinevezését. Galetti mint új belügyminiszter, kihirdette a népnek. A tömeg újra éltette a pápát.

La fuga — A menekülés

IX. Piusnak már semmi befolyása nem volt az események menetére. Környezete is tanácsolta, hogy a még súlyosabb incidensek elkerülése érdekében hagyja el Rómát. A francia követ Franciaországot javasolta, a spanyol követ Mallorca szigetét a Baleárokon, angol részről szóba került Málta. Civitavecchia kikötőjében két hadihajó állt, készen az utazásra: a spanyol *Lepanto* és a francia *Ténare*. Karl von Spaur gróf, a bajor követ, a közeli nápolyi királyságot ajánlotta. A pápa ezt fogadta el.

1848. november 24-én, pénteken délelőtt IX. Pius levelet írt Sacchetti márkinak, a Quirinale főgondnokának, utasítva, hogy annak tartalmát csak másnap közölje. A levélben arra kérte Galletti belügyminisztert és a kormányt, hogy gondoskodjanak a pápai paloták védelméről, és oltalmazzák a személyzet ott maradt tagjait, akik mit sem tudtak a pápa távozási szándékáról.

Délután öt órakeresztül kezdődött a Quirinaléban. Rendjelekkel ékesített ünnepi díszben megjelent d'Harcourt francia követ és audienciára jelentkezett. IX. Pius fogadta, majd a követ jelenlétében a komornyik, Benedetto Filippini átöltöztette. Egyszerű fekete reverendában, úti köpenyben, lapos, fekete keménykalapban és szemüveggel olyan volt, mint egy vidéki plébános. Filippini kinyitotta a rejtett tapétaajtót, és lekísérte urát a palota hátsó zárt udvarára, ahol már várakozott egy díszítés nélküli hintó. A kocsisnak fogalma sem volt, hogy ki az utasa, csak a címet tudta, ahova vinni kell. „Presto a casa!” Gyorsan a házhoz! — mondta a komornyik, és a hintó sebesen gördült a Via Merulana felé, a Ss. Marcellino e Pietro templom közelében álló Pamphili-palotához.

Spaur gróf fél hat óta leste vendége érkezését. Nem tellett bele sok idő, megjött. Már esteledett („*il giorno era quasi tramontato*”), csak a két kocsis és a gróf látta, amint karjára vetett inggel és takaróval átszállt a bajor követ hintójába. „*Con la sinistra aiuvato il Papa ad entrare nella carrozza, con la destra tenevo una pistola.*” Bal kezemmel segítettem a pápát, hogy beszálljon a hintóba, jobb kezemben pisztolyt tartottam — emlékezett vissza Spaur a történelmi pillanatra.

Negyedóra múlva a Porta S. Giovannin át IX. Pius elhagyta Rómát.

(*Folytatjuk*)

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szél

*Jöttét nem adta bírni semmi;
fehéren közeledett,
körülöttünk üres lett minden,
elbújtak a bangok;
megindult a templom mellől,
láttuk keletkezésében:
de elfordulni sem volt idő;
megállt mögöttünk —
nem foghattuk a véletlenre,
hozzánk készült:
asztalra döntötte sörünket,
fejünkre a napernyőt;
s a mi dolgunk végiggondolni:
mire figyelmeztetett.*

Felé

*Felé indultam
minden mozdulatommal,
minden tagadásommal.
Kiben felismerbetem
és megőrizbetem önmagam.
Önteltek a hozzám intézett szavak,
még akkor is, ha alázat szól.
Csak az tudatlan,
ki rosszul tanulja őt.*